

INAUGURACIÓ DEL CURS

LLIÇÓ INAUGURAL

El dia 22 de setembre de 1997 tingué lloc, a la Sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans, la sessió d'inauguració del curs 1997-1998.

El discurs reglamentari fou a càrrec de l'Il·lm. Sr. Joan Estruch i Gibert, membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, i dugué per títol *La sociologia com a perspectiva*. L'acte comptà també amb un discurs del president de l'Institut, Il·lm. Sr. Manuel Castellet i Solanas, i amb un parlament del ministre de Cultura d'Andorra, M. Il·ltre. Sr. Pere Canturri. Així mateix, el secretari general de l'Institut, Il·lm. Sr. Joaquim Rafel, féu una lectura del resum de la *Memòria del curs 1996-1997*.

Durant la sessió inaugural del curs s'interpretaren unes quantes peces musicals, que anaren a càrrec del grup vocal Enjòlit, format per Montserrat Benet, Mariona Castelar, Lluís Arguijo i Tomàs Maxé. Els membres d'Enjòlit interpretaren, al principi de l'acte, *Good news* i *Malenconia*; després de la lliçó inaugural, cantaren *Tot fent maletes* i, per acabar l'acte, interpretaren les peces *El rossinyol* i *I love coffee*.

Reproduïm a continuació el text dels discursos llegit per l'Il·lm. Sr. Joan Estruch, per l'Il·lm. Sr. Manuel Castellet i pel M. Il·ltre. Sr. Pere Canturri.

LA SOCIOLOGIA COM A PERSPECTIVA

1. Introducció

És ben sabut que un científic és aquell que en una cambra fosca cerca un gat negre amb els ulls tapats. Allò que constitueix la singularitat del científic social, i que el diferencia d'aquell que sovint hom tendeix a anomenar *el científic* a seques, és que amb els ulls tapats i dins la cambra fosca cerca un gat que no se sap ben bé si hi és o no hi és. Doncs bé, si mai es troben amb algú que en aquestes condicions, després d'uns instants de fer veure que busca el gat, diu que ja l'ha atrapat, no ho dubtin gens: és un sociòleg.

He de confessar que, per descriure la feina del sociòleg, prefereixo molt més una altra paràbola, que personalment em sembla més encertada, o com a mínim més desitjable. El sociòleg, ben igual d'altra banda que qualsevol científic, és com aquell individu que en una nit sense lluna mirava fixament el terra, mig ajupit al costat d'un fanal. Se li acosta algú, li pre-

gunta si té algun problema, i l'individu contesta que ha perdut les claus de casa i no les troba de cap manera. Al cap d'una estona més de cercar inútilment tots dos, el vianant li pregunta si està segur d'haver-les perdut precisament en aquell indret. «No pas», replica l'individu, «però com a mínim aquí m'hi veig».

Si la primera de les dues historietes podria servir-nos com a punt de partença per aproximar-nos a algunes ambigüitats fonamentals de la disciplina sociològica, la segona ens hauria d'ajudar a explicitar alguns dels trets bàsics més característics de la sociologia com a perspectiva. I aquest és, en definitiva, l'esquema entorn del qual giraran les observacions que miraré de fer a continuació.

2. Les ambigüitats de la sociologia

Per què el sociòleg és, en efecte, aquell que vol fer creure —i que de vegades fins i tot arriba a creure's ell mateix— que és capaç d'atrapar el gat tan bon punt es posa a cercar-lo? Bàsicament, perquè activa uns mecanismes de defensa que tendeix a considerar que li són necessaris, com a conseqüència de la peculiar posició que la seva disciplina ocupa avui en el món científic.

I quina és aquesta posició (o si més no quina és la meva percepció d'aquesta posició) de la sociologia? És el que voldria explicar en la primera part d'aquesta exposició, centrada —com deia— en un seguit d'observacions que al meu entendre posen de manifest algunes ambigüitats fonamentals que l'envolten.

En primer lloc, i a desgrat de contradir-me jo mateix després d'haver volgut començar a la manera britànica amb una mena d'acudit, és significatiu observar que pràcticament no existeixen acudits sobre sociòlegs.

Fixem-nos, en efecte, que per tal que es puguin fer acudits sobre un determinat tipus de personatge, o sobre una determinada activitat professional, cal que hi hagi un estereotip o un clixé fet sobre el personatge o sobre l'activitat en qüestió. L'acudit juga amb la complicitat tàcita que suposa el fet que, sense dir-ho, tothom coneix i comparteix l'estereotip: l'exageració del clixé, o bé la seva inesperada i sorprenent negació a través de l'acudit, és precisament allò que fa riure.

A casa nostra, posem per cas, fa quaranta anys eren molt menys abundants els acudits sobre psicòlegs que no pas avui; en canvi, eren més freqüents els acudits de capellans que no pas actualment. Vol dir que en el decurs d'aquest període la imatge popular de la figura del psicòleg ha anat cristallitzant en un estereotip, mentre que per un altre cantó els clixés prefabricats sobre els capellans s'han anat difuminant gradualment: de capellans, avui n'hi ha menys, tenen menys poder, i hi ha qui opina que ni tan sols ells no saben ben bé per a què serveixen. D'acudits de metges, o de polítics, se n'explicaven aleshores i n'hi ha avui. D'acudits de sociòlegs, pràcticament mai no n'hi ha hagut.

Això significa que no hi ha una imatge clara del que és un sociòleg: no se sap gaire ni què fa, ni de què serveix allò que fa. La sociologia és una disciplina que s'ha posat relativament de moda, però és alhora una ciència de la qual es té una percepció més aviat borrosa. No es pot descartar del tot la possibilitat que hi hagi entre aquests dos elements una relació de causa a efecte: és a dir, que la sociologia estigui poc o molt de moda precisament perquè ningú no acaba de saber ben bé què és.

Relacionat amb aquest fet hi ha un segon factor a tenir en compte per entendre la peculiar posició que la sociologia ocupa actualment en el conjunt de les disciplines que es presenten com a ciències. Una noció que solen emprar els economistes ens ajudarà a explicar-ho. Es diu que un consumidor es troba en situació de «mercat informat» quan considera que disposa de criteris autònoms d'avaluació del producte, i en situació de «mercat no informat» en el cas contrari.

Imaginem, per exemple, el cas d'una persona que entra en una llibreria i fa una comanda d'un metre i mig de llibres. L'exemple no és inventat: un llibreter de Barcelona s'hi va trobar en una ocasió. Es tractava d'algú que acabava de comprar un moble nou per al televisor, la cadena d'alta fidelitat, etc., i el decorador li havia aconsellat que hi col·loqués uns quants llibres per fer bonic. Però ell, en llibres, no hi entenia, i li era ben igual una obra que una altra, sempre que al final aconseguís omplir el metre i mig d'espai que tenia lliure.

Òbviament, un membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, això, no ho faria mai, perquè a l'hora de comprar llibres no li és indiferent el contingut de les obres: té uns criteris prou clars d'avaluació d'aquest contingut. Podria ser, en canvi, que els qui estem en situació de mercat informat a l'hora d'adquirir llibres, acabéssim comprant un aparell de televisió fixant-nos més en el color de la caixa o en el niquelat dels botons que no pas en les característiques tècniques de l'aparell. O bé que a l'hora de comprar un cotxe ens importés sobretot el color de la carrosseria o la tapisseria dels seients, i que, en canvi, no obríssim ni el capó del motor, perquè de tota manera no entenem res de vàlvules o de cilindres. Ras i curt: tots ens trobem en situació de mercat informat en determinades ocasions, i en situació de mercat no informat en d'altres.

Doncs bé, en la nostra societat la majoria de la població tendeix a considerar que està en situació de mercat no informat en aquells àmbits de la ciència o de la tècnica en els quals no té un coneixement d'expert. Si no sabem medicina, farem cas del diagnòstic del metge, i no ens passarà pel cap de dir que allò és tan sols la seva «opinió». Si se'ns fa malbé el cotxe i el mecànic afirma que ha localitzat l'avaría concreta, no li ho discutirem.

En canvi, en el terreny de la literatura, o de les arts, o de la religió, per exemple, la majoria de la població tendeix actualment a reaccionar com si disposés de criteris autònoms d'avaluació. Anem un dia a la Fundació Miró i escoltem els comentaris d'uns avis que, sense ser ni de bon tros experts en pintura, comparen una tela de Miró amb els gargots que fa el seu nét. Hi ha qui no sap un borrall de música i s'atreveix, en canvi, a jutjar la qualitat d'una peça musical. I avui generalment hom gosa opinar sobre una determinada doctrina religiosa sense haver estudiat mai teologia i sense tenir la més remota idea d'història de l'Església. Els anomenats «programes de debat» de les televisions proporcionen múltiples exemples d'aquestes situacions en les quals el públic es comporta com si es trobés en situació de mercat informat.

Doncs bé: la paradoxal situació de la sociologia s'explica pel fet que, a diferència de la majoria d'altres disciplines científiques, tendeix a ser considerada com una qüestió d'opinions, i gairebé de gustos: tothom es veu amb cor de dir-hi la seva, de manifestar el seu acord o el seu desacord amb les afirmacions del sociòleg. Com si, davant la sociologia, tothom es trobés en situació de mercat informat.

Dues són les raons principals que expliquen aquesta singularitat. D'una banda, el fet que en la majoria de les ocasions el sociòleg parla de realitats que per a gairebé tothom resulten «familiaris». No estudia fenòmens desconeguts, ans al contrari: fenòmens que tothom co-

neix, realitats de les quals tothom té una certa experiència. El sociòleg parla de la família, o de la institució educativa, o de les característiques de la burocràcia: en definitiva, parla de la seva pròpia societat, que és alhora la societat d'aquells que el llegeixen o que l'escolten. I així, les mateixes persones que no gosarien piular si els expliqués l'organització de la vida familiar entre els pigmeus, o el funcionament d'un monestir budista tibetà, tendeixen a considerar que no fa altra cosa que expressar les seves opinions personals quan parla de realitats que els resulten properes i quotidianes.

En segon lloc, però, val a dir també que els sociòlegs hem estat en bona part responsables d'aquesta situació en la qual avui ens trobem. Perquè ben sovint hem accedit a aparèixer efectivament a través dels mitjans de comunicació com a gent que no feia altra cosa que això: opinar sobre qualsevol cosa, i no perquè l'haguéssim estudiada i analitzada prèviament, sinó perquè, com deia una vegada un il·lustre sociòleg nostrat, «jo sóc especialista en generalitats».

Amb el meu col·lega i amic Salvador Cardús, fa ja molts anys ho havíem formulat en aquests termes: «Per aquest camí, el sociòleg cerca el reconeixement social que li manca: a base de confirmar ell els clixés i els prejudicis que guien les percepcions culturals dels altres, adjudicant-los una patent de garantia científica, el sociòleg es veu recompensat per la confirmació de la seva identitat professional, el reconeixement de la "cientificitat" de la seva tasca. Resumint: em trobo (jo, sociòleg) que la societat no acaba d'admetre el caràcter "científic" de la meua feina; els diré que allò que ells consideren cert, és "científicament" cert. Delerosos com estan que els confirmin la certesa d'allò que per a ells és cert, i convençuts com estan de la relació íntima entre ciència i veritat, bé estaran disposats a admetre a canvi la científicitat de la meua ciència si amb ella els confirmo la certesa de llurs certeses.»¹

No existeix, doncs, una imatge estereotipada d'allò que és i fa un sociòleg. Ens trobem més aviat amb una barreja d'imatges diverses, totes elles relativament borroses i, sobretot, carregades d'ambigüitats.

D'aquestes imatges, una de les més difoses i persistents és aquella que associa la sociologia a alguna mena d'activitat filantròpica. El sociòleg és concebut com algú que es dedica a treballar amb gent, a favor de la gent, en pro dels altres. «És, aproximadament» —afirma Peter Berger—, «com una versió laica de mossèn progressista, o com un retrat força aproximat d'aquest mateix mossèn després d'haver penjat definitivament la sotana.»² Per cert que més de quatre quedarien ben esbalaitats si sabessin com abunden, entre els sociòlegs professionals del nostre país de més de quaranta anys, els antics seminaristes i els excapellans!

Però aquesta mena d'imatge té a veure sobretot amb les circumstàncies de la primera etapa d'institucionalització de la sociologia en les universitats nord-americanes. És sabut que la gran majoria de les universitats més conegudes dels Estats Units són privades, i inicialment moltes d'elles estaven vinculades a alguna de les grans denominacions eclesiàstiques. Quan el protestantisme lliberal nord-americà, molt preocupat pel que aleshores hom solia anomenar «les qüestions socials», decidí que convenia professionalitzar les persones que de mane-

1. Salvador CARDÚS i Joan ESTRUCH, *Les enquestes a la joventut de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Joventut, 1984, p. 65.

2. Peter BERGER, *Invitació a la sociologia: Una perspectiva humanística*, Barcelona, Herder, 1986, p. 14.

ra benèvola i voluntària s'ocupaven dels problemes relacionats amb la pobresa, la marginació, etc., va recórrer a la sociologia com un dels instruments més adequats per a la formació d'aquest personal. I així s'anà introduint l'ensenyament d'aquesta disciplina en un context en el qual hi havia, efectivament, la pretensió d'ajudar i de fer bé als altres.

Que la sociologia pugui ser posada al servei d'aitals finalitats, és indubtable. Es tracta, fins i tot, d'un propòsit lloable. L'ambigüitat rau, en aquest cas, en el fet que no es pot perdre, tanmateix, de vista que les informacions i els coneixements que la sociologia ens proporciona tant poden ser útils a qui es guia per aquestes pretensions filantròpiques com a qui tingui unes intencions oposades. En d'altres paraules, que no hi ha cap garantia que un bon sociòleg hagi de ser necessàriament una bona persona: empíricament es pot comprovar que no sempre és així.

Però si les ambigüitats de la connexió entre sociologia i filantropia provenen sobretot del desenvolupament original de la disciplina als Estats Units, l'ambigua associació entre sociologia i reforma social està bàsicament relacionada amb els orígens mateixos de la sociologia a l'Europa del segle XIX.

No és pas aquest el lloc adient per entrar en una exposició detallada d'aquests orígens, i de les raons per les quals sorgeix la sociologia en un àmbit geogràfic i en un marc històric molt concrets. Em limitaré aquí a una única observació, destinada a posar en relleu el perquè d'aquesta connexió entre la sociologia i la voluntat d'una reforma social.

En efecte, si entenem la sociologia com una reflexió sistemàtica sobre la societat i sobre el seu funcionament, hauríem de preguntar-nos quina mena de circumstàncies poden propiciar que sorgeixi aquest tipus de reflexió. I és que, en contra d'allò que tendim a donar per descomptat quan diem de nosaltres mateixos que som uns éssers que pensem, el cert és que habitualment ens aturem a pensar tan sols quan alguna cosa ens hi obliga. Ens posem a pensar quan se'ns presenta una dificultat, un obstacle; quan tenim al davant un problema que interromp el nostre anar fent rutinari i irreflexiu. Dit d'una altra manera: per tal que hi hagi una reflexió sobre la societat, cal que aquesta societat sigui problemàtica, que hagi esdevingut ella mateixa un problema.

I això és el que s'esdevé amb l'ensulsiada de l'Antic Règim. Com a conseqüència de les transformacions estructurals provocades per la revolució industrial, i del daltabaix de la Revolució Francesa, que n'és en certa manera la contrapartida en l'àmbit ideològic, tot un determinat tipus de societat s'esquerda, trontolla i desapareix. I si els canvis demogràfics i els processos d'industrialització i d'urbanització provoquen l'emergència d'un nou model d'estructuració de la societat, cal articular en el camp del pensament i de les idees un nou tipus de discurs que expliqui, que justifiqui, que legítimi les transformacions que s'han produït.

Així neix la sociologia, com a disciplina típicament moderna i típicament occidental. Afegim-hi el fet que en aquell moment històric ben sovint hom cerca en la ciència no sols una eina que ajudi a comprendre millor la realitat que ens envolta, ans també un instrument que digui què hem de pensar i com hem de viure, i tindrem explicada, d'una banda, la ideologia reformista de bona part d'aquesta sociologia inicial, i de l'altra, l'aparició de les figures dels grans «clàssics» de la disciplina. A França, Auguste Comte, que la bateja, i Émile Durkheim, que la consagra com a ciència al servei de la creació d'una nova moral, laica, que, substituint el paper que havien tingut les antigues tradicions religioses, garanteixi la cohesió social. I a Alemanya, Karl Marx, com a gran profeta de l'esdevenidor d'aquesta societat industrial capitalista, i Max Weber, com a primer dels clàssics de la sociologia que, trencant

amb aquesta concepció positivista de la ciència, desfà simultàniament el cordó umbilical que vinculava la sociologia a la reforma social.

I és que, en definitiva, aquí rau el nus de la qüestió: l'ambigüitat d'aquesta imatge de la sociologia associada a la reforma i a la millora de la societat es deriva del fet que la ciència és incapaç de dir-nos com haurien de ser les coses i es limita, tal com afirmava Max Weber, a ajudar-nos a comprendre millor com són, amb una mica més de lucidesa i una mica menys d'engany i d'autoengany.

De tota manera, si avui i aquí alguna imatge de la sociologia té unes certes probabilitats d'acabar quallant en un estereotip, és a dir, si d'alguna faceta de l'activitat del sociòleg és previsible que se'n puguin arribar a fer acudits, aquesta és, sens dubte, la del sociòleg com a realitzador d'enquestes.

Comencem per dir que en algunes ocasions les enquestes poden ser força útils: útils sobretot per als creadors i manipuladors de l'opinió pública, ja siguin publicitaris o bé polítics professionals, però útils també des d'un punt de vista científic. Tanmateix, un cop dit això, cal subratllar amb força quins són els límits de les enquestes, i quines són les ambigüitats a les quals dona lloc el fet d'identificar la sociologia amb la realització d'enquestes.

En primer lloc, perquè les enquestes proporcionen senzillament un material poc o molt aprofitable, però en elles mateixes no expliquen encara res: per tal que parlin, que expliquin alguna cosa, han de ser interpretades, és a dir que els resultats s'han de situar en un marc de referència teòric, han de ser contrastats amb unes hipòtesis de treball prèvies, etc. Fer enquestes no és fer sociologia: és, en el millor dels casos, preparar el terreny per poder-ne fer.

En segon lloc, cal tenir en compte que hi ha moltes menes d'enquestes. Sense entrar en detalls tècnics que aquí no fan al cas, fixem-nos en la diferència que hi ha entre incloure en un qüestionari unes preguntes que cerquen unes dades objectives («quin any vas néixer?»), o bé dades de comportament («quantes vegades has anat al cinema els darrers quinze dies?», «qui vas votar en les darreres eleccions?»), o bé opinions («t'agrada el cinema?», «et consideres de dretes o d'esquerres?»). És evident que el grau de fiabilitat de les respostes, i també la possibilitat de comparar-les, de fer sumes i de treure'n percentatges, és extraordinàriament divers segons els casos. De les dades relatives a l'edat, se'n pot extreure una piràmide d'edats, útil i fiable malgrat que en ella mateixa encara no ens digui gran cosa, a banda d'oferir-nos una descripció d'una situació determinada en un moment concret. De la freqüència d'anades al cinema, podem obtenir-ne una certa idea d'un determinat aspecte del consum cultural. Però del percentatge de gent que diu que els agrada el cinema, no en traurem mai altra cosa que això: comprovar quanta gent diu que li agrada el cinema quan li preguntes si li agrada el cinema, sense saber exactament què vol dir quan diu que li agrada el cinema, i sense saber ni tan sols aproximadament si els qui diuen que els agrada el cinema volen dir el mateix quan ho diuen.

La major part dels problemes, de les dificultats i de les ambigüitats de l'ús de les enquestes en sociologia es deriven de les enquestes d'opinió, que són, d'altra banda, aquelles de les quals se solen fer ressò els mitjans de comunicació, i que són precisament les menys fiables i les que més es presten a manipulacions de tota mena.

Esquemàticament, les principals ambigüitats de les enquestes d'opinió són les següents:

a) Es parteix del pressupòsit que tothom té una opinió feta sobre qualsevol qüestió. La lògica més elemental ens hauria de fer adonar que, sobre moltíssims temes, no tenim cap opinió formada, perquè mai no ens hem aturat a pensar-hi seriosament. Políticament, un go-

vern pot sotmetre una qüestió a referèndum; però quan ho fa no busca pas conèixer científicament l'opinió de la població, sinó fer triomfar un determinat punt de vista. Per alguna cosa es duen a terme les campanyes prèvies a la votació.

b) Tot qüestionari d'enquesta suposa la imposició d'una certa problemàtica. Allò que es pregunta té a veure amb els interessos o les preocupacions de l'enquestador, més que no pas amb els de l'enquestat. I d'altra banda, també en aquest cas és evident que la manera de formular les preguntes condiciona les respostes.

c) L'obtenció dels resultats (addicions, percentatges, comparacions, etc.) pressuposa la necessitat de considerar que totes les respostes volen dir el mateix. Però moltes preguntes són tan genèriques que les respostes no són estrictament comparables. Ben sovint, tant el «sí» com el «no» poden voler dir coses molt diferents. Hi ha qui tendeix a contestar determinades preguntes des de plantejaments ètics, i hi ha qui ho fa de manera més estratègica. I les interpretacions de l'enquestador, lògicament, poden fer dir als resultats més o menys coses que les que es deriven de les respostes literals, sense coincidir necessàriament amb la interpretació que en faria el mateix enquestat.

d) Finalment, les enquestes d'opinió parteixen del pressupòsit que totes les opinions són equivalents. La filosofia de les consultes electorals —una persona, un vot— esdevé la filosofia implícita de les enquestes. Pesa el mateix, en el recompte electoral, el vot d'un pagès analfabet que el vot d'un catedràtic de ciència política; semblantment, en una enquesta d'opinió, es valora igual el que puguin afirmar sobre els anticòceptius una mare de família i una monja de clausura.

No s'acaben aquí les ambigüitats de les enquestes. Però amb aquestes breus observacions n'hi ha ben prou per entendre que, ni que en certes ocasions proporcionin informacions útils, la sociologia poc que podria anar gaire lluny si se n'hagués de refiar de manera prioritària, ja que seria, en el fons, una manera com una altra de fer veure que hem atrapat el gat negre de la nostra primera història.

3. Les principals característiques de la perspectiva sociològica

Anem, però, ara a la segona història, la de l'individu que no busca les claus sinó allí on el fal·li li proporciona un mínim de llum per veure-hi. I a partir d'aquesta analogia, passem a considerar la sociologia com una determinada perspectiva o, si es vol, com una manera determinada d'interrogar-se sobre la realitat.

Parlar de la sociologia com a perspectiva implica prendre consciència del fet que no basta saber què és el que estem observant i analitzant, sinó que ens cal alhora saber des d'on ens ho mirem. Es poden fer moltes fotografies d'una catedral. Puc enfocar-la des de molts angles diferents, i puc emprar un teleobjectiu o un gran angular. Els resultats seran sempre, efectivament, fotografies de la catedral en qüestió, però no a totes es veurà el mateix ni de la mateixa manera. Semblantment, puc dedicar-me a analitzar el tema del nacionalisme, o els problemes dels nord-africans al Maresme, o la qüestió de la religiositat sectària. Però és evident que no es veu igual el tema del nacionalisme des de Burgos que des de Berga, des d'una caserna de Toledo o des del palau episcopal de Valladolid (excepte potser en el cas que el bisbe de Valladolid sigui fill d'un coronel de Toledo, cosa d'altra banda no impossible).

Adoptar la perspectiva sociològica vol dir, per tant:

- a) prendre consciència d'aquesta diversitat de punts de vista,
- b) saber constantment on està situat un mateix,
- c) fer un esforç per tal d'anar més enllà d'una visió tan parcial i limitada, i
- d) mirar d'entendre els altres punts de vista possibles.

Començar la caracterització de la perspectiva sociològica tot subratllant-ne la parcialitat no és simplement un exercici de modèstia, sinó de lucidesa. I això, per moltes raons: vegem-ne unes quantes.

En primer lloc, ja hem dit abans que la perspectiva sociològica era típicament occidental. La qual cosa significa que han existit i existeixen una colla de societats que funcionen, i que sovint funcionen prou bé, tot i prescindir tranquil·lament de la sociologia. És a dir que la primera idea a la qual un sociòleg s'ha d'acostumar és la idea que la seva perspectiva és vàlida, i fins i tot útil, però que no és la panacea universal, ni tan sols imprescindible.

En segon lloc, hauria de quedar clar que, en parlar de «parcialitat», no ens estem pas referint a aquella mena de problemes que sol plantejar l'arbitratge en el futbol. Al contrari, des d'aquest punt de vista, la perspectiva sociològica aspira més aviat a una imparcialitat equívoca, en el sentit que cerca, i que cerca apassionadament, assolir la màxima objectivitat: veure les coses tal com són, i entendre-les, independentment que siguin realment com a mi m'agradaria que fossin.

Parcialitat es contraposa aquí, per tant, no pas a *imparcialitat*, sinó a *globalitat*, o *totalitat*. És a dir que, com a perspectiva que és, la sociologia suposa un determinat punt de vista, però no l'únic possible. Ni necessàriament sempre el millor de tots els punts de vista.

D'altra banda, el reconeixement d'aquesta parcialitat del propi punt de vista equival a una reivindicació de la necessitat d'una aproximació pluridisciplinària als fenòmens que estudiem. Ben sovint els científics socials tendeixen a partir d'una curiosa concepció implícita segons la qual la realitat apareixeria fragmentada en una multiplicitat de parcel·les, cadascuna de les quals seria com una mena de vedat privat de caça. L'historiador, l'economista, el psicòleg, el sociòleg, es dedicarien a cultivar llur petita propietat, tot vigilant que ningú no els trepitgés el terreny que posseeixen en exclusiva. Aquesta concepció és radicalment falsa: hauríem de partir més aviat del pressupòsit exactament contrari. Historiadors, economistes, psicòlegs, antropòlegs i sociòlegs estudiem tots la mateixa realitat, única i comuna a tothom. Allò que ens diferencia és precisament l'angle en el qual estem situats a l'hora de contemplar aquesta realitat. És a dir, tenim perspectives diferents sobre una mateixa realitat. Per tant, la veiem des d'angles diferents. Ens formulem preguntes diferents davant d'aquesta realitat. Però en comptes de veure en l'altre un potencial invasor del meu territori, aprenc a veure-hi algú que, des de la seva perspectiva, aporta punts de vista complementaris del meu, perquè tot punt de vista és, per definició, parcial.

Podríem anar encara un xic més enllà en la consideració d'aquesta qüestió de la parcialitat. Ni que això costi d'acceptar avui en les nostres societats de devots adoradors de la ciència, la perspectiva sociològica és parcial pel fet mateix de ser una perspectiva científica. Amb una manca de lògica espantosa, hi ha actualment una clara tendència a considerar que, vist que allò que diu la ciència és veritat, res del que es digui des de fora de la ciència no pot ser veritat. Caldria adonar-se, en canvi, que el coneixement científic no és sinó una de les múltiples formes de coneixement, al costat d'altres. També a través de la poesia puc accedir al coneixement. La música és una font de coneixement. El coneixement religiós és també coneixement, encara que no sigui coneixement científic. I hi ha igualment una forma de coneixement

xement que és fonamental, i que és a més el que emprem més sovint, que és el coneixement assenyat i de sentit comú de la nostra vida de cada dia: aquell que em permet de saber com m'haig de comportar en una determinada situació, com he de circular per la carretera, o què he de fer per telefonar a Dinamarca. Totes aquestes coses que realment «sé fer» són coneixements que tinc, coneixements prou vàlids i en la majoria de les ocasions perfectament suficients, tot i que no siguin pas coneixements científics.

De tot el que fins aquí s'ha anat dient es desprèn, amb prou claredat, que la perspectiva sociològica és una perspectiva eminentment crítica. Però potser se'n podria desprendre igualment una segona constatació: i és que, en contra del més inveterat dels costums dels polítics professionals, i en contra també dels nostres hàbits com a ciutadans, la crítica tan sols és científicament vàlida (i potser es podria afegir que tan sols és èticament acceptable) quan comença per l'autocrítica. Per aquesta raó hem subratllat, com a primera de totes les característiques de la perspectiva sociològica, la de la seva parcialitat.

Un cop dit això, tanmateix, la perspectiva sociològica és efectivament una perspectiva crítica. I ho és en el sentit que no es conforma amb aquelles versions o explicacions de la realitat que semblen evidents a primera vista. Si abans dèiem que calia esforçar-se per tal de veure les coses tal com són, i no pas com ens agradaria que fossin, ara es tracta de recordar que les coses no són el que semblen, i que les aparences enganyen. Dit de manera un xic més rigorosa, tota realitat es presta a lectures diverses en la mesura que amaga sempre nivells diferents de significació. I una perspectiva crítica és la que procura tenir-los tots en compte.

En la vida social hi ha unes determinades definicions de la situació que tendeixen a imposar-se com a inqüestionables. Són les concepcions «oficials» de la realitat. Doncs bé, com a perspectiva crítica, diríem que la sociologia s'interessa tant per aquestes concepcions «oficials» com per les concepcions «no oficials» de la realitat. Perquè allò que cerca és mirar d'entendre quins grups, i en nom de quins interessos, malden per imposar com a oficials les seves concepcions de la realitat.

Suposem una persona que viatja en automòbil des de Perpinyà cap a Tarragona. En un determinat moment es troba en plena autopista un rètol que diu: «Espanya»; i una mica més tard, un altre que diu: «Autopista del Nordeste». Efectivament, oficialment ha travessat una frontera, i es troba en aquella regió «entranyable» que fa dir a les sarsueles allò de «costas las de Levante, playas las de Lloret», i que fa venir a certs monarques ganes de recitar uns versos de Verdguer mentre esquien a la Vall d'Aran. Però suposem també per un instant que el nostre viatger és un d'aquells eixelebrats que no combreguen amb aquestes concepcions oficials, i que se senten ciutadans d'una pàtria que va de Salses a Guardamar. Ni ha travessat cap frontera, ni entén a què ve això del «Nordeste»; posat a imaginar rètols a les carreteres, ell més aviat en col·locaria un pels volts de Fraga, que indiqués a l'automobilista que està penetrant en el «Far West».

Podríem cercar exemples arreu, i arreu ens trobaríem sempre el mateix: que en la vida social ens dediquem constantment a posar etiquetes, tant a les persones com a les coses. Els anglesos són introvertits, el sant pare és molt conservador, Catalunya és una nació, i el Barça és més que un club. Una de les regles d'or de la sociologia és aquella que ens fa adonar que el joc de posar etiquetes diu sempre molt més de l'etiquetador que no pas de l'etiquetat. La perspectiva crítica de la sociologia ens recorda que tota moneda té dues cares, i que tan interessant i instructiu és contemplar-ne una com l'altra, encara que habitualment una de les cares tendeixi a ser presentada com la cara «oficial».

En estreta vinculació amb el que acabem de dir sobre els diferents nivells de significació de la realitat social, podríem comparar una societat a un edifici arquitectònic, amb la seva estructura interna i la seva façana. La façana és allò que es veu a primera vista. És més, la façana té precisament la finalitat de ser vista, de fer bonic, i de passada de dissimular l'estructura interna de l'edifici. El mateix s'esdevé amb la societat: les definicions oficials de la realitat són per ser mostrades i per quedar bé, i tenen a més la funció d'emascarar l'estructura interna de la societat. Tot i això, allò que manté dempeus tant els edificis com la societat són les estructures, i no pas les façanes.

En aquest sentit, el fet de parlar de la sociologia com a perspectiva desemascaradora implica la voluntat deliberada i sistemàtica de mirar a través de les façanes, per descobrir quina és l'estructura interna de la societat.

Però aquest desemmascarament es pot contemplar també des d'una altra dimensió si comparem ara la societat, no ja amb un edifici, sinó amb un teatre, amb una immensa representació teatral en la qual nosaltres som els actors. Som, literalment, persones o personatges, és a dir, aquells que apareixen en l'escena d'una representació teatral. Però en aquesta representació som també normalment, no pas els grans protagonistes, sinó actors secundaris, d'aquells que en el primer acte surten disfressats de criat, en el segon de pagès i en el tercer de qualsevol altra cosa. És a dir que, en el decurs de la representació, interpretem simultàniament diversos papers, d'acord sempre amb el guió de l'obra.

Encarnar o interpretar un paper en una representació teatral: tant els francesos com els anglesos i els alemanys, d'això, en diuen literalment «jugar un rol». I aquest és exactament l'origen de la teoria dels rols en sociologia: en la representació teatral que és la nostra vida en societat, «juguem» diversos rols (familiars, professionals, etc.), sempre d'acord amb la pauta que ens marca el guió, i alhora amb aquell marge de llibertat interpretativa de què tot actor disposa.

D'altra banda, en el teatre clàssic els actors sortien a escena portant una careta, una màscara, per simbolitzar precisament que estaven representant un paper o un rol determinat. De tal manera que, etimològicament, la paraula *persona* designa no sols el personatge teatral, sinó concretament aquesta màscara d'actor. En aquest sentit, la sociologia és una perspectiva desemascaradora en la mesura que és l'intent de comprendre quins són els papers o rols que interpretem tots plegats, i quines són les màscares o caretes amb les quals ens anem disfressant successivament al llarg d'aquesta representació que és la nostra vida en societat. Habitualment l'home del carrer contempla la representació assegut en una butaca. La sociologia ens convida a contemplar-la des d'una perspectiva diferent: entre bastidors, és a dir, allí on els actors es treuen la màscara.

Finalment, i com a conseqüència de tot plegat, la perspectiva sociològica se'ns presenta en definitiva com una perspectiva relativitzadora.

Què volem dir amb això? Que, a mesura que ens hi anem endinsant, moltes coses que habitualment tendíem a considerar com a inqüestionables deixen de ser-ho. Les evidències col·lectives s'esvaeixen, la seguretat esdevé inseguretat i les certeses es transformen en dubtes. Allò que se'ns apareixia com a absolut esdevé relatiu.

Això succeeix perquè la perspectiva sociològica ens obliga a refer en sentit invers el camí de la reificació. Si la reificació és, segons Marx, el procés pel qual l'home perd consciència del fet que és ell qui ha produït un món que acaba vivint com a quelcom diferent d'un producte humà, la perspectiva sociològica implica precisament la recuperació d'aquesta consciència.

«La reificació» —escriuen Berger i Luckmann— «és l'aprehensió dels fenòmens humans com si fossin coses, és a dir, en termes no humans o potser suprahumans. Es podria dir igualment que la reificació és l'aprehensió dels productes de l'activitat humana com si fossin quelcom més que productes humans: fets de la naturalesa, efectes d'unes lleis còsmiques o manifestacions d'una voluntat divina. La reificació significa que l'home és capaç d'oblidar la seva condició d'autor del món humà; i significa també, en segon lloc, que la consciència perd de vista la relació dialèctica existent entre el productor, que és l'home, i els seus productes. El món reificat és, per definició, un món deshumanitzat, que l'home viu com a facticitat que li és aliena: un *opus alienum* sobre el qual no té cap control, en comptes d'un *opus proprium* fruit de la seva pròpia activitat productiva».³

Podríem dir, per tant, que la perspectiva sociològica és de fet una perspectiva desreificadora, i que això té com a conseqüència la sensació de relativitat, de desaparició de tot criteri de valor absolut. Històricament, tres factors principals han contribuït de manera decisiva a fer possible aquesta presa de consciència: la gradual acumulació de coneixements de la història comparada de les cultures i de les civilitzacions, les recerques d'etnòlegs i antropòlegs sobre les societats dites «primitives» i, en el si de la nostra mateixa societat occidental, la revolució operada per la psicoanàlisi freudiana amb la descoberta del paper de l'inconscient com a motor ocult de moltes de les nostres accions.

En efecte, la coneixença d'altres societats diferents de la nostra, i fins i tot la coneixença de la nostra mateixa societat en d'altres períodes històrics ens fan adonar que tots aquells fets, comportaments i actituds que a nosaltres ens semblen evidents, que considerem «normals» i «naturals», no són els «normals» i «naturals» en d'altres societats, ni tan sols ho han estat sempre en la nostra.

És «natural», direm per exemple, que els pares estimin els fills. Però sens dubte no es pot estimar els fills de la mateixa manera en el marc d'una organització de la vida familiar centrada en el model d'una parella estable amb un nombre reduït de fills, que quan es tenen una munió de fills amb tota una colla de mares —o de pares— diferents. Ni s'estima els fills de la mateixa manera en una època en què la reducció de les taxes de mortalitat infantil fa que la mort d'un nadó sigui viscuda com una desgràcia, que en un temps en què la meitat dels infants no arribaven als dos anys. Quan diem que és «natural» que els pares estimin els fills, estem pressuposant implícitament que pare biològic i pare social són una mateixa persona. Però hi ha societats nòmades africanes en les quals el pare biològic no conviu amb la tribu de la dona, i és el germà d'aquesta el qui socialment fa de pare de la criatura. Els exemples es podrien multiplicar, i allargar indefinidament. I allò que ens demostren és que el que inicialment podia semblar un principi absolut és de fet una construcció social, i que allò que espontàniament tendim a considerar «natural» és, en definitiva, social i cultural de cap a peus.

Sociològicament, caldria prohibir l'ús dels adjectius «natural» i «normal». O, com a mínim, si és que no ens sabem estar de fer-los servir, és imperatiu que els posem entre cometes cada vegada que fem referència a fets socials. Així, per exemple, és natural (sense cometes) que el sol surti cada dia, i fins i tot que surti per l'est. Però que el tren de dos quarts de nou circuli amb puntualitat, i fins i tot que s'aturi a l'estació, de «natural», no en té res.

3. Peter BERGER i Thomas LUCKMANN, *La construcció social de la realitat*, Barcelona, Herder, 1988, p. 129.

La perspectiva sociològica, doncs, ens fa adonar de la relativitat dels nostres comportaments. I del caràcter socialment construït i culturalment condicionat de les nostres idees. Quedaria aparentment tan sols un darrer reducte inviolable en el terreny dels nostres sentiments. I aquest és el reducte que Freud es va encarregar de desmuntar, tot mostrant que la vida social no està tan sols presidida per múltiples formes d'engany sinó també, i sobretot, d'autoengany.

Si el teatre de la societat és una farsa, solem dir-nos, ens queda almenys el consol de saber que un mateix no s'enganya. I ens construïm així el mite de la nostra autenticitat, de la nostra espontaneïtat i de la nostra sinceritat. Al cap i a la fi, decidim satisfets; com a mínim jo dic el que penso. Fins al dia que descobrim que les coses no són tan senzilles. Formulats en termes de paradoxa: no sols no és veritat que sempre dic el que penso, sinó que en general quan dic el que penso és perquè no penso el que dic, mentre que quan penso el que dic em guardo ben proud de dir el que penso.

4. Conclusió: les tres lliçons de la sociologia

A partir de tots els elements que hem anat veient, podríem concloure que l'adopció de la perspectiva sociològica ens ensenya tres grans lliçons. Per ventura són les úniques tres lliçons que la sociologia pot ensenyar-nos.

1) *Les coses són com són.* O, com solem dir col·loquialment, els fets són tossuts. Reconèixer que les coses són com són vol dir aprendre a fer la distinció entre el que les coses són i el que m'agradaria que fossin. Efectivament, en moltíssimes ocasions les coses no són com a mi m'agradaria que fossin. L'escola, la universitat o l'exèrcit; el govern, els partits polítics i la burocràcia; les desigualtats socials; la mort. Quan hi penso, m'adono que totes aquestes coses no són certament com a mi m'agradaria. I tanmateix, són com són. La sociologia em serveix aleshores per aconseguir una mica més de lucidesa i una mica menys d'engany. Per prendre consciència no sols de la facilitat amb la qual sovint ens deixem enganyar i manipular, sinó sobretot de l'extraordinària facilitat amb la qual tendim a autoenganyar-nos nosaltres mateixos.

2) *Les coses no són el que semblen.* Dit col·loquialment: les aparences enganyen. Per aprendre com són les coses, cal anar més enllà de les aparences. Més enllà de la pura façana de les coses. Interrogar-se, i deixar-se interrogar, per la realitat que ens envolta suposa una doble capacitat: la capacitat de meravellar-se, de deixar-se sorprendre i interpellar, i alhora la capacitat d'adoptar una actitud de sospita, de preguntar-se què s'amaga darrere l'aparença d'aquesta mateixa realitat. És a dir, la capacitat d'acostar-se a les coses amb simpatia, i simultàniament amb voluntat de desemascarament. Sabent que la conseqüència d'això és la relativització. I sabent també que acceptar aquest caràcter relatiu (dels fets, i de la meua visió dels fets) és dur.

3) *Les coses podrien ser diferents.* Si ens quedéssim tan sols amb les dues afirmacions anteriors, desembocaríem en una posició terriblement conservadora, gairebé fatalista. Al cap i a la fi, si les coses són com són és perquè col·lectivament hem fet que fossin d'aquesta mane-

ra. Que el sol surti per l'est és un fet natural, sobre el qual no tenim cap control ni, per tant, cap responsabilitat. Però els fets socials (els rols, les institucions, etc.) no són d'ordre natural. I per consegüent, en som col·lectivament responsables. Amb totes les nostres limitacions i amb tots els nostres condicionaments, podem tanmateix fer-hi alguna cosa. Sóc responsable d'allò que faig, i sóc responsable d'allò que deixo de fer. Sóc, en definitiva, allò que jo faig a partir del que els altres han fet de mi. I per aquesta raó la sociologia és alhora una forma de coneixement i una forma de consciència.

Una forma de coneixement i una forma de consciència que es podrien sintetitzar en les tres virtuts d'aquell vell —i bell— principi: tenir prou lucidesa per acceptar les coses que no puc canviar, prou coratge per intentar canviar les que calgui i prou saviesa per ser capaç de distingir sempre les unes de les altres.

Joan Estruch i Gibert
Membre de la Secció de Filosofia i Ciències Socials
de l'Institut d'Estudis Catalans